

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА

Славістика на Україні

(Відбитка з Енциклопедії Українознавства VIII
сторінки 2878—2880)

Париж—Нью-Йорк 1976

Славістика на Україні, розвинулася з практичних і зовн.-політ. причин не так на вивченні заг.-слов. проблем, як радше питань окремих слов. мов і літератур, зокрема старо-ц.-слов., рос., поль. і значно менше болг. та ін., становлячи собою у 19—20 вв. периферійну частину рос. чи поль. й ін. С., бо в ун-ти України пляново надсилано або переходно запрошувано славістів росіян (О. Соболевського) чи поляків (у Львові), які не встигли створювати тут своїх шкіл (Т. Лер-Славінський, З. Штібер). Цей стан ілюструється тепер найкраще відсутністю окремого періодичного вид. й ін-ту С. при АН УРСР (про укр. зб. і ж. на Україні див. *Слов'янознавство*), як і фактом, що досліди болг. говірок УССР чи навіть укр. у Карпатах і на Поліссі організуються з Москви (див. *Мовознавство*, *Слов'янознавство*).

Епохальне значення в розвитку С. на У. мали студії О. Потебні з слов. порівняльної синтакси. Заг.-славістичну мовознавчу проблематику розробляв у Харкові з його живими балтистичними традиціями в 20 в. Л. Булаховський (зокрема в ділянці акцентології й синтакси, також окремих зах.-і півд.-слов. мов; його акцентологічні досліди продовжує на іст. матеріялі В. Скляренко) й переніс таке зацікавлення після 1945 й до Києва. Продовжувачем Л. Булаховського у ділянці славістичної синтакси став О. Мельничук; на еміграції розробляв питання фонології праслов. мови його учень Ю. Шевельов. Нормативні граматики ц.-слов. мови складано на Україні в 16—17 вв. для шкіл (див. *Слов'янорусська мова, Граматика*); з урахуванням досягнень С. 19—20 вв. (себто граматик А. Лескіна, В. Вондрака, С. Кульбакіна, П. Дільса, Т. Лер-Славінського й ін.) склали такі укр. підручники старо-ц.-слов. мови для гімназій і духовних семінарій у Галичині й на Закарпатті (з урахуванням і укр. редакції ц.-слов. мови) М. Возняк (1925), С. Карлут (1931), А. Григор'єв (1938), Н. Руснак (1943), В. Лев (1956), а для студентів Я. Рудницький (1947). До революції на Центр. Україні користувалися рос. підручниками; глибокий застій настав по високих школах УССР у 1930-их рр. в наслідок виключення курсу старо-ц.-слов. мови з студійної

програми. Щойно 1941 стали тут появлятися укр. високошкільні граматики: М. Грунського (1941, 1946), К. Трофимовича (1958), В. Беседіної-Невзорової (1962), М. Станівського (1964), як і праці з морфології (М. Бойчука й ін.), перев. компілятивного характеру. Дослідження старо-ц.-слов. письма й мови вели, крім зах.-укр. славістів (О. Калужняцький, П. Копко, І. Свенціцький, О. Колесса, І. Панькевич, Я. Гординський та ін.), майже виключно філологи дорев. школи (М. Грунський, І. Огієнко, П. Бузук, Г. Голоскевич), винятково молодші (Т. Лукінова й ін.).

Студії рос. мови й літератури зайняли з 1930-их рр. по високих школах УССР перше місце в С. Катедри рос. мови (зокрема після 1945) це одночасно й катедри заг. мовознавства. Русистичні теми забирають все більше місця в суто українстичних ж. («Укр. мова в школі», «Укр. мова і література в школі», «Мовознавство», «Радянське літературознавство» тощо), не говорячи вже про спеціальні випуски «Ежегодника», «Наукових Записок» ч. «Праць...» окремих високих шкіл ч. серії типу «Вопросы русской литературы», «Вопросы русского языкознания» Львівського Ун-ту тощо. Зусилля русистики на Україні скеровувалися найперше на складання високошкільних підручників, з-поміж них деякі набирали й позаукр. значення; осередками тут стали харківські і київ. високі школи (у меншій мірі Одеський Ун-т), звідки виийшли русисти Дніпропетровського, а після 1945 — Львова і Чернівців. Описовий курс рос. мови склали: Л. Булаховський (1929—31, 1935); першої пол. 19 в., 1941—48), О. Фінкель з М. Важенювим (1941) й Ф. Гужва (1967, морфологія і словотвір), іст. граматику рос. мови у формі коментарів: Л. Булаховський (1936), у формі курсу Н. Букатевиц, С. Савицька й Л. Усачова (1974), іст. синтаксу Я. Спринчак (1960—64), історію рос. літ. мови В. Бродського з С. Цаленчуком (1951) та Г. Шклярєвський (1959—67), шкільний етимологічний словник Г. Циганенко (1970), порівняльну граматику укр. і рос. мов Т. Баймут, М. Бойчук, М. Волинський, М. Жовтоброх, Т. Малина, С. Самійленко (1954, 1957), порів-

няльну граматику сх.-слов. мов — М. Букачевич, І. Грицютенко, Г. Міжевська, І. Павлюк, С. Савицька й Ф. Смагленко (1958). Низка русистів досліджує спеціальні питання рос. мови, у тому ч.: фонетики (П. Криворучко, Л. Скалозуб), морфології (Г. Кириченко, А. Германович), словотвору (І. Марковський, Е. Ожомуш, В. Франчук), лексикології (І. Сидоренко, В. Сиротина, М. Муравська, А. Матусев), стилістики (В. Масальський, Л. Лосева, Л. Ріхтер, С. Пугач), діалектології (Л. Лосева, В. Столбунова, Л. Бузнік, А. Вріцин) і зокрема синтакси (Л. Кіріна, В. Рінберг, Е. Кузьмічева, Г. Павловська, Г. Чумаков, Р. Швець, А. Акішина, Н. Арват, М. Карпенко, О. Фінкель, Ф. Гужва, Л. Болдирев, Л. Лосева, П. Криворучко, М. Іюніна, В. Кононенко). Серед численних досліджень мови рос. письм. найбільше уваги присвячено М. Гоголеві (В. Чапленко, Д. Мірошник), М. Горькому (О. Бурмістренко, М. Карпенко, В. Сиротина), А. Чехову, Л. Толстому (А. Чічерін), В. Маяковському, М. Шолохову (С. Колтаков), О. Толстому (Л. Зверева), К. Федіну (Г. Содоль), О. Твардовському; досліджується також мова рос. творів Г. Квітки (Т. Величко), Т. Шевченка (П. Петрова) та ін. Дидактичні потреби (в київ. ін-тах для навчання рос. мови студентів з позаєвр. країн та для вишколу туристичних гідів) спричинили появу праць з контрастивних фонетик і грамастик рос.-англ. та рос.-нім. (подібно до таких же укр.-англ. Ю. Жлутенка, Н. Руссаковської, як і укр.-нім. Л. Прокопової). Тоді як до революції по ун-тах підрос. Українці діяла низка русистів-літературознавців (В. Перетц, М. Гудзій, згодом І. Єрвмін, В. Мочульський і ін.), що творчо впливали й на літературознавчу україністику, вже у 1920—30-их рр. вони чи виїжджали до Росії, чи були репресовані так, що ця традиція русистики після 1945 в УССР завмерла; на еміграцію виніс цю традицію й прищепив у Німеччині Д. Чижевський. Синтетичні опрацювань історії рос. літератури, однак, бракує.

Порівняно слабо представлена на Україні білорусистика (праці П. Бузюка, Л. Гумецької, В. Купрієнка, Г. Півторака; на еміграції Ю. Шевельова), завмерла вона після 1939 й у Львові, де її плекали у першій пол. 20 в. І. Євницький і Л. Оссовський.

Львів як осідок поль. наук. зб. (Оссолінеум), установ і фахових жб. («Pamiętnik literacki», «Kwartalnik historyczny», «Lud» й ін.) та поль. ун-ту був до 1939 важливим осередком польоністики мовознавчої (А. Малецький, В. Ташицький, С. Роспанд, С. Грабець й ін.), літературознавчої (Р. Пілят, Е. Кухарський,

Ю. Кляйнер, С. Кольбушевський, Р. Інгарден, З. Лемпійський та ін.) та етногр. (А. Каліна, А. Фішер й ін.). Своє давнє значення він втратив з репатріацією поляків і вивезенням зб. Оссолінеум після 1945 до Броцлава. Львівські україністи нерідко виступали і в польоністичних питаннях (О. Озолівський, П. Копко, К. Студинський, В. Щурат, І. Фралко), явище тепер скорше вииятково (Л. Гумецька, М. Онишкевич). По війні польоністичні студії зскупчилися пер. в Києві (гол. літературознавчі: В. Ведіна, Г. Вервес, Ю. Булаховська, менше мовознавчі — О. Ткаченко й ін.) й менше у Чернівцях (В. Федорішчев). На еміграції проблеми мовознавчої польоністики затворюють Ю. Шевельов, О. Горбач та ін.

Словацтичні зацікавлення, плекані у Львові раніше етиографами й істориками (В. Гнатюк, С. Томашивський), поширив у Львівському Ун-ті й на мовознавчу ділянку З. Штібер; їх продовжувачами стали М. Онишкевич, Й. Дзєндзелівський і М. Симулик (в Ужгороді), В. Коломієць-Мельничук, В. Скрипка, М. Гайдай (у Києві), М. Мольнар й ін. (у Братиславі). Осередками богемістичних студій були ун-ти в Харкові (Л. Булаховський) та зокрема, з уваги й на час поселення на Волині, в Києві (Т. Флоринський, А. Степович, С. Рихлік й ін.), тут їх плекали по війні гол. О. Мельничук і В. Коломієць-Мельничук (синтакси), Р. Кравчук (словотвір), В. Пітінов, В. Цвях й ін.; у літературознавстві: В. Шевчук, Ф. Погребенник та І. Журавська; у фольклористиці: В. Скрипка й М. Гайдай. У Львові прищепилася, занедбана раніше богемістика з поверненням пражан після 1945 (М. Пушкар «Курс лекцій з сучасної чес. літ. мови», 1963; «Іст. фонетика чес. мови», 1965; Г. Ластовецька, В. Андел й ін.). Сорабістику, прищеплену у Львові В. Ташицьким і З. Штібером, плекають тут після 1945 І. Ковалик (словотвір) та К. Трофимович (курс граматики, лужицько-рос. словник) та ін.

Студіям півд.-слов. (гол. болг. і сербо-хорв.) мов і літератур присвячувано багато уваги в ун-тах Харкова, Одеси й Києва. В Одесі викладали П. Білярський, В. Григорович, О. Кочубинський, Б. Ляпунов, В. Ягич, М. Попруженко й ін., зосереджуючись гол. на старо-ц.-слов. мові й її пам'ятках, а далі на болг. мові. Їх наступником став тут С. Бернштейн, дослідник болг. говірок на Україні («Атлас болгарских говоров в СССР», 1958), згодом у Москві, де й зосередилися ці дослідні діалекти. Болгаристикою займаються М. Павлюк, Н. Косек й ін. Дилетантом-болгаристом був у 19 в. лікар закарпатець Ю. Гуца-

Венелин. У Харкові діяв як славіст М. Дрінов, продовжував харківські болгаристичні (й македоністичні) традиції Л. Булаховський (до 1919 і С. Кульбакін). У Києві репрезентували болгаристику, зокрема літературознавчу: Т. Флорінський, К. Радченко, згодом А. Степович, С. Овчарук, О. Мордвинцев (у фольклористиці), В. Захаржевська, Н. Шумада, О. Шпильова й ін. Сербо-хорватистику репрезентував у Харкові С. Кульбакін, у Києві Т. Флорінський, К. Радченко, А. Степович, тепер І. Железняк та ін.; у Львові — З. Розова. Словеністичні проблеми досліджували Л. Булаховський, А. Степович й ін.

До поживлення С. на У. спричинили-

ся відбувані неперіодично (1958—64), кожного разу в ін. ун-ті респ. міжвузівські славістичні конференції.

Література: Библиографический указатель литературы по русскому языкознанию с 1825 по 1880 г., выпуски 1—8. М. 1953—59; Славянское языкознание. Библиографический указатель литературы, изданной в СССР с 1918 по 1960 гг., 2 тт. М. 1963; с 1961 по 1965 гг. М. 1969; с 1966 по 1970 гг. М. 1973; Кравчук Р. З історії слов. мовознавства (видатні славісти-мовознавці). К. 1961; Shevelov G. Belorussian and Ukrainian. Current Trends in Linguistics, т. I (Soviet and East European Linguistics). Гага 1963; Королевич Н., Сарана Ф. Слов. філологія на Україні (1958—62), бібліографія. К. 1963; Stankiewicz E., Worth D. A Selected Bibliography of Slavic Linguistics I—II. Гага—Париж 1966—69; Мовознавство на Україні за 50 рр. К. 1967. Див. ще Слов'янознавство.

О. Горбач

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

Сучасність, 1963, ч. 8, с. 110-1

Розвідка про початки українського друкарства

L. R. WYNAR, *History of early Ukrainian printing 1491-1600, Studies in Librarianship, University of Denver, 1962, 66 стор.*

Сконденсовано намагається подати молодий автор-історик у своїй мімеографованій університетській книгознавчій дисертації історію друкування церковно-шкільних книг наміченого періоду, призначених і для України (друки Ш. Фіоля в Кракові, Ф. Скарини в Празі й Вильні, В. Тяпинського-Цяпінського, С. Будного в Несвіжі, І. Федорова-Федоровича в Заблудові, Львові й Острозі). Авторівими міркуваннями керувала думка спростувати хибні й перекручувані твердження його колег з фаху в США, мовляв, йшлося тут чи то про «польські», чи «російські» друки. Тому що їхня плутанина була викликана головне термінологічною багатозначністю виразу «руський» і таки спертю на ній тенденційністю нових американських дослідників, автор слушно почав від термінологічного розмежування понять Ruś, Rusian — Russia, Russian — Beloruthenia, Beloruthenian — Ukraine, Ukrainian, притримуючися тут пропозиції Р. Смалль-Стоцького (The nationality problem of the Soviet Union and Russian communist imperialism, Milwaukee, 1952). Таке термінологічне розрізнювання зовсім слушне — зокрема щодо Ruś, Rusian — Russia, Russian (пор. німецькі Reußen, reußisch — Rußland, russisch в історичній літературі); питання лише, наскільки воно прийметься в англо-мовній літературі — через дрібну, всього «правописну» майже, різницю прикметників «руський» — «російський». Термінологічний хаос комплікують ще для литовсько-польської доби терміни: руський, ruskі, Ruthenus, «українсько-білоруський» та литовський, litewski, Lithuanus «ли-

товсько-білоруський, литовсько-білорусько-український». Автор повинен був подати для незорієнтованого чужинця схематичну історію всіх тих термінів і їх звичасве вживання в новій науковій літературі, щоб стало ясным, чому різні дослідники (теж і автор сам) по-різному передають по-англійськи отой термін «руський». Годі однак посилання білоруса з Полоччини В. Тяпинського-Цяпінського на «Русь», «руський язык» (з передмови до євангелії) тлумачити по-англійськи лиш як «Україна», «український» (46). Подібно литовський гетьман Г. Ходкевич був більше зв'язаний своїми посілостями з Білоруссю, ніж з Україною (48). Сердить нас звичайно, якщо чужинець, наводячи українську місцеву назву чи прізвище, подає їх у польському чи російському звучанні, посилаючися, може, на традиційно-історичний аргумент. Імовірно так само реагуватиме й білорусин, зустрівши інколи в автора українщення білоруських назв і прізвищ в англійському тексті (Nesviž, Tjapynskyj); бодай у дужках слід було подавати ще й їх білоруське звучання (Nieśviž, Zabludau, Budny, Skaryna, Ciapinski). Заблудів лежить на терені перехідно-мішаних українсько-білоруських говірок, а так воно може було і в 16 в. Зрештою, невтаємниченому чужинцеві буде важко ідентифікувати без таких зіставлень ту саму місцевість чи прізвище, зустрівши їх у тексті, писаному знову ж білорусином.

Передаючи давні цитати, автор трохи самовільно змодернізував давне «ять» на нове «я», що при спірному (українському чи білоруському) тексті не таке вже маловажне. Друків Г. Ф. Скарини й В. Тяпинського-Цяпінського не слід зараховувати до українських, бож вони ви-

конані і білорусинами і безспірно поза Україною, навіть якщо були поширювані та списувані і на Україні; зрештою автор слушно не включав у свій розгляд хоча б виленських друків П. Мстиславця. При вістці про друки Ф. Скарини слід було подавати або лиш англійський переклад, або транслітерацію оригінальних наголовків, або щонайвище — їх білоруське звучання, а не — українське (33).

Своєрідним критерієм послужила авторів при розмежовуванні ранніх українських від білоруських друків — моза. Насправді не такий це тут уже певний критерій, як зважити, що були це богослужбові церковнослов'янські книжки, в які лише проривалися (за винятком паралельного церковно-народного тексту В. Тяпинського-Цяпінського тощо) елементи обох народних мов. Автор здебільша повторив за своїми попередниками (З. Кузелею, В. Січинським, І. Огієнком) ширше пофілологічному не обґрунтований погляд на українські мовні особливості друків Ш. Фіюля (24), С. Будного (43) й В. Цяпінського (44). Фахових дослідів над мовою цих першодруків, на жаль, ще нема.

Трапилися й дрібні недогляди: Галичина попала під Польщу не 1569 року, а ще в 1340-их рр. (30); друкарі мандрували, не лише пошукуючи меценатів, але й тікаючи перед духовно-королівською цензурою (43); виникнення церковних братств доцільно зв'язувати з цеховими організаціями, а не з «передхристиянськими родово-ловецькими дру-

жинами» (67); має бути Pitirim (15), Ostrih (76), Syhit-Sighet (23). З фразою «дранг нах остен» асоціюється політична експансія мілітарно-окріпшої Пруссії 19 в., і лише ворожка німецтву політична пропаганда переносить це поняття вже й на економічно-колонізаційну східню експансію німецького міщанства й селянства 13-15 вв., до речі, запрошуваних тоді польськими фєвдалами; у православної Галичині ті католицькі німці якраз допомогли польській політичній церковно-шляхетській експансії 1340 року; тож, може, у випадку франкенського міщанина Ш. Фіюля у Кракові не варт уживати українському авторові пропагандивного штампу про «дранг нах остен» (11). Автор прихильється до слушних здогадів про помічників українців чи білорусинів у краківській друкарні Ш. Фіюля; за В. Січинським (з уваги на вживаний друкарський знак, споріднений з гербом Рагозів) натякає на можливе білоруське посвоячення І. Федорова-Федоровича. Може, варт було серед бібліографії згадати й такі праці, як І. Свенціцький: Початки книгопечатання на землях України 1573-1790 (Львів, 1924), та Ф. Титов: Типографія Києво-Печерской Лавры і Приложения к І тому (Київ 1918), навіть якщо вони, може, недоступні по американських бібліотеках.

В цілому однак розвідка виконає функцію фактажного інформатора про ранні друки на Україні й почасти на Білорусі задовільно.

Олекса ГОРБАЧ

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

Сучасність, 1963, ч. 5, с. 120-3

Збірник шевченкознавства по-англійськи

Taras Sevcenko 1814-1861, a symposium edited by V. Mijakovskij and G. Y. Shevelov on behalf of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the US, Slavistic Printings and Reprintings ed. by C. H. van Schooneveld, v. XXXI, Mouton, 's-Gravenhage 1962, стор. 302.

Можна пожалкувати, що не вдалося нашому літературознавству на еміграції у зв'язку з шевченківськими роковинами організувати видання своєрідної чужомовної «енциклопедії шевченкознавства», яка підбивала б підсумки і дотеперішніх дослідів і давала б перекрій усієї проблематики життя й елементів творчості поета. Оцей, виданий УВАН в США, збірник у якійсь мірі заповнило прогалину. Для спопуляризування питань шевченкознавства серед чужого наукового світу він спричиниться напевно й тим, що попаде в усі західні славістичні наукові книгозбірні, зокрема семінарійні, де мунтонівська серія має вироблену марку, а навіть рівновартні наші еміграційні видання лиш з трудом і дуже зрідка туди попадають — через не завжди виправдану підозру щодо їх «наукової об'єктивності».

Серед 9 розвідок збірника бодай половину місця займають статті, присвячені підходам до творчості Шевченка в сучасників і наступників (Ю. Лавріненка, П. Одарченка, почасти М. Шлемкевиче й В. Петрова) з самозрозумілими в таких випадках подекуди повторюваннями; пропорційно до того може надто мало місця припало на розгляд самої творчості поета.

В. Міяковський («Шевченко в Кирило-Методіївському Братстві») розглядає коріння ідей кирило-методіївців (знесення кріпацтва, поширення загальної освіти, федерація

вільних слов'янських народів з Україною в центрі) на базі польських підпільних демократичних гуртків Правобережжя й декабристських традицій Полтавщини, роллю Шевченка й Костомарова в Братстві й їх переговори з поляками щодо спільної дії. Про слов'янофільство серед польської шляхетської молоді та російського офіцерства розташованих на Волині поляків у 1820-их рр. чимало цікавого подає у спогадах теж відомий польський повістяр Мих. Чайковський (Pamiętnik Sadyka Paszy, Львів 1898, як переклад із «Русской Старини», — підкреслює германофобію офіцерів, невдоволених конкуренцією німецько-балтійського елемента в війську й адміністрації), а про висовування проблеми «козацької України» у спорах польських конспіраторів з російськими декабристами див. В. Гнатюк: «Падура, Рилєєв і декабристи», Записки ІФВ УАН т. 18, 1928. По-традиційному зігноровано й будь-яке — хоча б негативно-відштовхне — віддіювання польських правобережних козакоманів (Т. Падура, С. Остащевський), що все ж писали й друкували тоді по-українськи, хай і латинкою.

Стаття П. Зайцева («Творчий процес у Шевченка»), переклад з варшавського журналу «Ми» (ч. 9-10, 1939), стверджує спонтанність і емоційність при творенні, пов'язаність візуальних і слухових спобудників при творчій екстазі, зрекоструйоване вже С. Смалъ-Стоцьким «співання» Шевченком окремих поезій у ритмі народних лісен. Екстатичний стан викликав часто сльози, самоідентифікування з власними літературними посталями — елегійні дилігресії (ми додали б: і безспірна сантимаентально-романтична поза в Шевченка!). Спонтанне імпровізу-

вання й є причиною здебільша відсутності варіантів; вони в поета виникали через відтворювання з пам'яті окремих поезій для суверенно-альбомних цілей; писати міг Шевченко, й беручи одночасно участь у розмовах товариства. Поправки в раніших поезіях, сперті на естетичні міркування, виникли аж у 1858-60 рр. Лише дуже небагатьом коректурам Куліша, що вимагав куди наполегливішого вигладжування стилю, Шевченко піддавався. Істотні зміни вносив тоді він і в «Марії» (розширюючи епізоди з життя її й Ісуса) та в «Неофітах» (гальмуючи дисгресійні вибухи гніву у вступі).

Подібно передруком з мюнхенської «Арки» (ч. 4-5, 1948) є стаття В. Петрова «Естетична доктрина Шевченка (накреслення проблеми)», що займається психологічним питанням самопереставлення Шевченка з маляра на поета й оригінальністю його віршово-композиційних форм; як маляр він був лише шучем і пов'язаним приписами талантом, а як поет — вільним генієм, що створював власні колядково-коломийкові метричні схеми (одна з причин, чому його поезію сприйняли народники, а ігнорували неоклясики); подібно сам створював композиційні форми (романтично-бурлескна «комедія» «Сон», діялогізована «містерія» «Великий Лях»); по-«сюрреалістичному» звучать і його окремі метафори (в «Чого мені тяжко», 1844).

М. Шлемкевич («Підстави Шевченкового погляду на життя»), критикуючи відборців творчості поета в минулому й закидаючи їм слухання, що в нього вінтерпретували лише власну ментальність, пропонує цікаву інтерпретацію розвитку одної з головних тем поетових творів: матері-покритки від «Катерини» (зведеної москалем) через «Відьму» (зведену поміщиком), «Слепую», «Княжну», «Титарівну», «Наймилку» (матір «Катерининою» сина) аж до «Марії». Зламання зведеної дівчиною моральної норми призводить до покутувального виштовх-

нення винної з-поміж членів цієї громади, до її загибелі; наймиличка шугає жорстокою самопокутою повороту, бодай синові; в «Неофітах» і в «Марії» ще дальша еволюція мотиву — до свідомого репрезентування матір'ю ідей синових перед громадою. Повторювання цього мотиву автор тлумачить і глибинними шарами поетової душі, що, мовляв, відобразила закоріненість родинної моралі етносу супроти зайд і своєрідний наш матриархалізм, з одного боку, і відкладами індивідуальних переживань поета в підсвідомому. Не перецінюючи надто всього іраціонального, ми радше схильні вбачати тут варіант зумовленої дійсності і підхопленої демократично-реформістськими колами польської й російської повістєвої теми (Ю. І. Крашевський «Будник», «Ярина», «Остат Боднарчук»; В. Наріжний «Гаркуша»), частково змішаної з улюбленим романтиками мотивом Беатріче Ченчі, наявним і в «Відьмі», і в «Слеп-ій» і в «Княжні». А в абстрактним етнопсихологічним іраціональним підході автора (і не лиш його) ми ладні вбачати підсвідоме самотішування інтелектуаліста нашої доби, мовляв, народна душа віками зберігає незмінними вроджені етичні вартості, всупереч тоталітарним катаклізмам від права чи від лива; для нас воно потіха невелика в обличчі пересування нашої етнічної межі в Донбасі, біологічно-вишищування нашого етносу й тотальної русифікації. Раціоналістичний аларм тут напевно був би успішніший.

Ю. Шевельов («1860-ий рік у творчості Шевченка») пересуває періодизацію в творчості Шевченка після заслання на «Неофіти» (X. 1857) з їх характеристичною переміною тематики з української (ще в переробці «Москалєвої криниці», 1857) на англичну («Неофіти», «Подражанія», «Марія») з алюзіями до сучасності і дає цікаву спробу ідейно-стилістичної інтерпретації поезій того останнього року. Вони повні апокаліптичних погроз про кризу соціальну й національну пом-

сту мас над кривдниками і заповіджень наступного раю; у стилістиці риторичне накопичування контрастив гіперболі і метафор, ритмічних переносів, у мові — вдале мішання елементів церковнослов'янської й народнописенної лексики; подібна техніка вдосконалена в «Марії». В межах того періоду вирізняється час I, 1860-II, 1861 як вершковий; крім незакінченого «Саула» у стилі «Неофітів», «подражанія» зникли, зменшилося число церковнослов'янств; лексикальні контрасти (вulgаризми, етранжизми) замінені глибшими, семантичними; переклад із «Слова о полку» вигладжуваний; сконденсованим стас вислів («Титарівна-Немирівна», «Зійшлись-побарались»); народнописенні прийоми й мотиви (наприклад з «Русалки Дністрової» використаний в «Ой, діброво, темний гаю») знову повертаються, як перед 1843. Повертається й мотив смерті (тепер уже зрезигновано-меланхолійний), — поруч теми визволення України, туги за гармонійним соціальним ладом, покритки, заслання, родинного щастя й укр. села, — один з найважливіших. В роки після повороту з заслання його думки сповнені ненависти й соціально-національного бунту та кривавої помсти (мотив «сокири») супроти кривдників («Осії гл. 14», 1859), у кільцевих варіантах «Молитви» (1860) злагіднені, щоб перейти до проповіді «апостола правди й науки», реалізованій підготовою «Букваря» й книжок для народу, і зміни несправедливого ладу не революцією, але просвітою. Відкидаючи офіційну церкву як складник несправедливого ладу, Шевченко спирається на християнську ідею Бога як символу справедливості, любові й осередку загальної гармонії та на гармонійним розвитку людської душі, який запевнює Боже царство на землі; загрибуність, негування життя й його радощів (сімейного життя) це — головні гриші. Носталгія, виражена в зображуванні потідного, денного краєвиду України й буремно-сніжного нічного Росії, не покидає поета. Визволення України, тема

характеристична для його 1843-45 рр., наступить у висліді тріумфу справедливості. Ці ідейні процеси зумовлені його зв'язками з рос. радикально-революційними колами (лектура Герцена, стрічі з Н. Чернишевським 1859 і 1860) й їх поглядами напередодні відкладаної з року на рік реформи — про неминучість кривавої помсти. Однак Шевченко став з часом відкидати радикально-матеріалістичні позиції Чернишевського, повернувшись до ідей національної єдності з «Послання» (1845), що тоді прийшла була в нього на зміну «гайдамаччині» початку 1840-их років.

В. Ревуцький («Шевченко й театр») розглядає тогочасний оперний і драматично-водевільний репертуар театрів Петербургу й Нижнього Новгороду, оцінку поетом окремих вистав його знайомства з акторами, рецензію на гру Піунової і врешті — його власну драматичну творчість (історичну мелодраму «Назар Стодоля» з контрастами характерів, декорацій, акції й побутовими сценами) на тлі Я. Кухаренкового «Чорноморського побиту» й «Переяславської ночі» М. Костомарова.

Д. Горнякевич («Питання оцінки Шевченкового малярського мистецтва») досліджує стосунки Шевченка до його вчителів з Академії: класициста К. Брюллова, баталіста А. Зауервейда й гравера Ф. Йордана; рембрандтівські світло-тіні, психологічно поглиблене портретування, українські й казахські пейзажі (також архітектурні), селянські побутові сцени характеризують його творчість. Нове тут напевно внесе публікована актуально АН УРСР «Мистецька спадщина» (Київ, 1961, 2 книжки I-го тому — за 1830-47 рр.).

Ю. Лавріненко («Шевченко й його „Кобзар” у духовій і політичній історії століття») аналізує підхід Куліша, Драгоманова, Франка й народовольців до ідей поетичної творчості Шевченка. І так повинна б зватися ця найоб'ємніша студія (третина тому), бож не займається ні О. Кониським, В. Доманицьким, Ю. Романчуком, В. Сімовичем, С. Смаль-Стоцьким, В. Лепким ні ін-

шими інтерпретаторами поета. Багато подано цікавих помічень і інтерпретацій писань згаданої трійці критиків. Куліш, строгий критик і приятель поета, зайнявся спопуляризуванням його творів, теж і в Галичині; намагався відділити використовувані для протирежимної пропаганди твори поета (і молодий укр. рух) від російської революційної діяльності на Україні; після 1863 року, оглядаючися за «п'ємонт» для українства в Галичині, пропагує замирення за поляками (як зрештою й з ліберальною Росією), критикуючи як історик козаччину, що поставило його і в опозицію до окремих історичних поем Шевченка. М. Драгоманов критикував Шевченкову поезію як емоційну з раціоналістично-соціалістичних позицій і таке своє ставлення передав молододому І. Франкові, як і загалом свій утилітарно-політичний підхід до літератури, якого той після довгої внутрішньої боротьби (конфлікт поет — громадянин) зрікся аж згодом, перейшовши й до повного визнання поезії Шевченка. Заборону шевченківських святкувань 1914 року використали для власної протирежимної акції російські більшовики з Леніном, хоч сам поет їх не цікавив. Може зайвим був у цій студії загальниковий публіцистичний, місцями з патетикою, вступ, бож ця справді цікава праця не призначена для українського масового читача.

Стаття П. Одарченка («Шевченко в совєтській літературній критиці») становить цінне продовження студії Ю. Лаврінєнка; своїм майже сухим ствердженням фактів і конфронтацією цитат це найефектніше скомпромітування партійної критики й безхребетности не одного з теперішніх босів від історії літератури в УРСР, а одночасно виявлена й трагічна голгота нашого шевченко-літературознавства під більшови-

ками. Етапи шевченкознавства в УРСР поділено на 6 періодів, відповідно до змін у культурній політиці супроти України, при чому основною проблемою компартійного шевченкознавства ставало зінтерпретування постави Шевченка до поневолення України Росією (негація Переяслава, осудження Петра I й Катерини II), зінтерпретування негативної оцінки В. Белінським Шевченка (за українську мову, «мушкетство» й антицаризм) і оцінка російсько-мовних творів поета. У періоди постишевщини, хрущовщини й ждановщини (1934-41, 1947-55) перейдено до замовчування, перекручування й фальсифікації цитат; об'єктивно-наукові праці тоді, як і в добу релятивної свободи досліду (1920-29), виникали лиш зрідка, здебільша поза УРСР, як зрештою і в роки овоєрідних відлиг: в час війни 1941-46 та після 1956. Посилення русифікації в 1938 році та російського шовінізму в 1945 при шевченкознавчих публікаціях позначилося перетворенням Белінського в Шевченкового друга, а Шевченка в учня росіян, подібно як невірным призначанням високої вартости його російським писанням і зрешті промовчуванням його протиросійських виступів.

Аж напрошувалася як речове й логічне доповнення обох попередніх розвідок — стаття про шевченкознавство поза кордонами СРСР. Бо ж поминуто отак, крім уже попередньо названих, видання творів (П. Зайцева, Л. Біленького празьке й УВАН) та інтерпретації й студії Ф. і О. Колесси, М. Возняка, В. Дорошенка, І. Брика, Сабата й інших.

Надіймося, що якийсь англомовний збірник у недалекому ювілейному 1964 році продовжить оцю похвальну ініціативу й наш обговорюваний том діжде доповнення.

Ол. ГОРБАЧ

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

Сучасність, 1963, ч. 12, с. III-3

Бібліографія славістики в УРСР та україністики за кордоном

Нінель КОРОЛЕВИЧ і Федір КУЗЬМИЧ, Слов'янська філологія на Україні (1958-62 рр.). Бібліографія, 611 стор., Київ 1963, 500 прим. офсет.

Від часу бібліографічного показника А. Червінської — А. Дикого (Покажчик з української мови. Матеріяли по 1929 р. Харків, 1930), ще й нині виділеного в наукових бібліотеках УРСР лиш у неприступний «спецфонд», — оце вперше надруковано нову такого роду працю, скориставшись побажаннями Бібліографічно-інформаційної комісії Міжнародного комітету славістів опублікувати національні бібліографії за міжконгресові роки.

Отакий щасливий вихід з ситуації звільнив київських бібліографів від клопоту селекціонувати раніший матеріал і з уваги на «буржуазний націоналізм у мові», і на «теорію Марра», і таки, ніде правди діти, з уваги на «культ особи», який прецінь проявлявся вже навіть у самих наголовках праць. Охоплено тут, крім усіх українських видань промов Хрущова, Калініна й Леніна на літературно-мовні теми, ще всякі журнальні статті, рецензії тощо — разом до 6 000 позицій. Не включено сюди шкільних підручників, науково-методичних посібників («за окремими винятками»), програм для середніх і вищих учбових закладів і матеріалів з газет (алеж у «Літ. газеті» — «Літ. Україні» вміщувано не одну цікавшу статтю й рецензію, ніж багато котра журнальна!).

Матеріал упорядковано за ділянками: мовознавство (українська і слов'янські мови, ономастика, взаємовпливи, теорія перекладу, історія славістики), літературознавство (з подібними секціями національ-

них літератур, а в них — за окремими письменниками) й фолкльор.

Показник унаочнює невеселе ствердження, що наше мовознавство в УРСР це всього україністика й русистика: навіть із такої близької ділянки, як білоруська мова, появилася всього одна стаття, а не краще справа стоїть і з іншими слов'янськими мовами; хоч на території УРСР є болгарські говірки, що їх досліджує чомусь аж московський Інститут слов'янознавства АН СРСР (і публікує в окремій серії вислиди своїх діалектологічних екскурсій), — на самій Україні ні однієї праці про них немає; а подібна справа і з польськими та чеськими говірками, як і з слідами давніх сербсько-чорногорських поселень на Україні. Про будь-які українсько-болгарські чи сербо-хорватські та чеські словники тут ще ніхто не мріє навіть.

Тоді як мовознавство займає п'яту частину показника, на літературознавство припадає аж чотири п'ятих, на фолкльор — 20 стор. І тут стан подібний до мовознавства: одна неповна сторінка (9 статей) про давню київську добу, 26 статей про середню добу, 30 сторінок (на кожній пересічно по 12-14 позицій!) про радянське літературознавство (соцреалізм і війна з «ревізіонізмами»), 225 сторінок про 19-20 ст., 87 сторінок про російську, 2 сторінки про білоруську (30 статей), 9 сторінок (100 статей) про польську, 50 статей про чеську, 4 про словацьку, 40 про болгарську і 5 про сербо-хорватську літератури; як додати ще дальших 80 статей про взаємини зі слов'янськими й усіма іншими літературами, то це й буде все. Справді, свідство нашої, скарлуватілої культурної, однобічності, як порів-

новати з поляками й чехами.

При цій нагоді варто згадати й місце україніки по інших бібліографіях. Воно теж не дуже світле.

Вибір польської славистичної бібліографії того самого періоду з мови й літератури (*Biuletyn polonistyczny, zeszyt 18, Warszawa 1963, IX, 245 стор.*) виявляє бл. 50 україністичних позицій (статті й праці З. Штібера, К. Дейни, В. Курашкєвіча, М. Лесева, М. Юрковського, Б. Струмінського, А. Вітковського, Р. Таборського й ін.), друківаних головне у варшавському кварталнику «Слявія Орієнталіс»; там таки й була надрукована бібліографія мовознавчої україніки в післявоєнній Польщі пера познанця Маріяна Юрковського, працівника кабінету української філології у слов'янському закладі варшавської АН (*Bibliografia prac polskich o języku ukraińskim za lata 1945-58, Slavia Orientalis, VIII, nr. 2-3, стор. 179-88, Warszawa 1959*). Він же друкував і матеріали для бібліографії про лемків у варшавському «Нашому слові» (1961).

Із бібліографії мовних і літературних видань празького університету (*Bibliografický soupis publikační činnosti členů slavistických katedr filozofické fakulty Karlovy university v Praze za léta 1958-62, Praha 1963, 176 стор.*) довідуємося про бл. 30 україністичних розвідок, головне тутешніх викладачів доц. Мікуляша Затовканюка та асистента Яр. Моравца. Вичерпну бібліографію чеських шевченкіян (статті, переклади — з зіставленням усіх відомих друківаних перекладів кожного твору поета — за 1840-1961 рр., 652 позиції) склали тутешні слависти Е. Velinská і О. Zilynskyj: *T. Ševčenko v české kulture, Praha 1962, 94 стор.*

В Болгарії не появилася в 1962-63 рр. на 268 позицій ні одна україністична праця, як виникає з публікації софійської АН — «Реферативный бюллетень болгарской научной литературы, Языкознание, литературоведение, этнография, 1962-63», Софія 1963, стор. 52.

Геттінгентські слависти І. Манкен та К. Г. Полльок склали з нагоди софійського конгресу матеріали до

післявоєнної славистичної бібліографії із праць славистів, що діють в Австрії, Швейцарії й Західній Німеччині (І. Mahnken, К. Н. Pollok, *Materialien zu einer slawistischen Bibliographie, Arbeiten der in Osterreich, der Schweiz und der Bundesrepublik Deutschland tätigen Slawisten, 1945-63, München 1963, 246 стор.*) Тут зареєстровано праці місцевих славистів з мови, літератури й фолкльору — включно з надрукованими докторськими й габілітаційними дисертаціями по університетах названих трьох країн. Дисертацій і видань УВУ в Мюнхені (чи НТШ й УВАН) сюди не включено, як і інших післявоєнних еміграційних друків. Тому україністику (бл. 80 позицій, стор. 150-55) тут репрезентують головне праці Д. Чижевського, Г. Коха, Е. Кошмідера, Р. Олеша, Р. Ріхгардт, Г. Наконечної, А. де Вінценза й автора цих рядків; інші ж попали сюди лише у формі обговорень їх праць кимсь з-поміж тутешніх славистів.

Із східнонімецького бібліографічного показника за ті самі роки (Н. Pohrt — Н. Rappich, *Slawistische Publikationen der DDR bis 1962, Berlin 1963, 152 стор.*) виходить, що українській мові й літературі присвячено всього 12 позицій (на всіх бл. 1 600 — головне рустистичних, і менше — сорбистичних, польських, чеських та болгарських), і то разом з рецензіями; їх автори: П. Кірхнер, К. Рунге, Е. Вінтер, В. Кунце, А. Курелла й Б. Зіпер. Очевидно; і тут старокійську добу включено у відділ російський.

Варто згадати, що тоді як оці чужі перелічені бібліографічні показники міг вільно отримати кожен учасник софійського конгресу, приміринок бібліографії УРСР нам вдалося роздобути лише приватно, і про нього загал делегатів зовсім не знав. Бо й наклади чужинецьких показників (крім чеського) були втриє вищі, відповідно до числа делегатів.

При цій нагоді відмітимо й дві незауважені якомсь еміграційні бібліографії україніки. В рамках Книгознавчої секції УВАН у США видали бібліотечні працівники Осип

Данко й Мирослав Лабунька «Річник української бібліографії за 1957 р.» (Нью-Йорк, 1960, 62 стор.), де описано й коротко коментовано 288 друків українською мовою та чужими про Україну по всіх країнах поза комуністичною сферою. О. Данко надрукував ще окремо огляд 215 західноєвропейських та американських високошкільних дисертацій про Україну (мову, літературу, культуру, право, економіку) за 1945-60 рр. (Joseph Danko, *West European and American doctoral dissertations on the Ukraine 1945-60*, *The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in US*, v. IX, nr. 1-2 (27-28), pp. 313-33, New York 1961).

Жаль, що ті огляди не попали хоча б на виставку славістичних видань у Софії. А до наступного конгресу в Празі 1968 повинна б еміграційна бібліографія спромогтися на складення загального показника україніки за кордоном та подбати хоча б про включення такого показника поміж виставлені даною країною славістичні публікації, якщо вже не про даровий розподіл його поміж учасниками з'їзду. Це бо в певних колах «культурна пропаганда досягнень» куди успішніша й приємливіша, ніж неодна кричущо-наголовкова книжка політичного змісту.

Ол. ГОРБАЧ

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

Сучасність, 1962, ч. 7, с. II 4-7

Статистика видавничої русифікації

Список літератури, випущеної видавництвами України в 1958 році. Міністерство культури УРСР, видавництво Книжкової палати УРСР, Харків, 1959, 515 стор.

Мабуть, не є випадком, що цей документ русифікаторської політики в УРСР на видавничому відтинку, хоч і замовлений був навіть наперед, випущено за кордон аж з трирічним запізненням; але через це він своєї актуальності не втратив. Зарєстровано тут бібліографічні дані (автор чи видавець, повний титул, об'єм в аркушах, тираж, ціна) мабуть, про всі неперіодичні публікації УРСР центральних і обласних видавництв включно з плякатами, листівками, інформаційними виданнями («для службового вжитку») і міськими адресарями телефонних абонентів. Нема тут, само собою розуміється, засекречених публікацій (всякі мілітарія, друковані в УРСР тощо) і преси. Все ж ідеться тут про офіційне джерело і для таких центральних і обласних видань, що за кордон назагал не експортуються. Називання в кожному випадку також фірмувальних установ-видавців дозволяє виробити погляд і на цілий праліс бюрократичних інституцій в УРСР, на теренове розміщення вузів і зокрема на мовно-видавничу політику в різних областях УРСР.

Вражають низькі тиражі вужкофахових наукових збірників (пересячно 500-600 примірників при вузівських виданнях; 1 000 примірників — при виданнях інститутів академії наук). Не дивниця, що за кордон вони не попадають, і тому цілковито не знані на Заході, навіть вужко спеціальним фаховим бібліотекам.

Якщо йдеться про мову наукових публікацій, то вона залежить і від фахової ділянки, і від географічно-

го положення даної наукової установи. Бузи південно-східних областей УРСР (Луганської, Харківської, Донецько-Сталінської, Херсонської, Запорізької, Одеської, Кримської, а подекуди — Чернігівської та Вінницької) друкують виключно поросійськи навіть з тих ділянок, які деінде допускають і українську мову. Праці природничих установ Львова друкуються і по-українськи (але не політехнічного, сільськогосподарського, торговельно-економічного та поліграфічного інститутів). У Чернівцях, як і в Вінниці, праці медичного інституту вже російськомовні, але в Станиславові — ні. Українська мова переважає лише в наукових публікаціях гуманістичних, і то лише з українстики (мова, література, етнологія, історія, економіка), бо все з загальніших дисциплін (загальне мовознавство, славістика), з росіяністики, з марксистської філософії друкуються вже виключно по-російськи. Виключно російськомовними є збірники праць і високошкільної підручницьки (а то навіть і популярні видання) з медицини, гірництва, будівництва, техніки, транспорту, пошти, торгівлі, техніки руху та з військової підготовки.

З-поміж п'яти відділів АН УРСР лише III 1-ий відділ (суспільних наук з 8 інститутами: філософії, економіки, історії, археології, мовознавства, літератури, мистецтвознавства та фольклору, суспільних наук, з трьома музеями Шевченка, двома бібліотеками та музеєм етнології й художнього промислу у Львові) друкує свої серії по-українськи. У 2-му відділі (фізично-математичних наук) лише інститути фізики та металофізики друкують по-українськи; зате інститути математики, радіофізики та електрофізики, інститут фізико-технічний, обсерваторія астрономічна та полтав-

ська гравіметрична, як і обчислювальний центр, друкують виключно по-російськи. Подібно в 3-му відділі АН (хемічних та геологічних наук): лише його львівські установи (інститут геології корисних копалин і сейсмічний сектор) друкують по-українськи; але інститути загальної та неорганічної хемії, органічної хемії, фізичної хемії, полімерів і мономерів, геологічних наук, мінеральних ресурсів (у Симферополі) та комітет для метеоритів публікують лише по-російськи. Краще стоїть справа в 4-му відділі (біологічних наук); теж і по-українськи друкують тут інститути: ботаніки, зоології, гідробіології, біохемії, фізіології, мікробіології, генетики та селекції; по-українськи — природничий музей у Львові, лише по-російськи — ботанічний сад у Києві; здебільша по-українськи друкують різні експериментальні бази, дендропарки та заповідники; по-російськи — Карадазька біологічна станція (в Криму). Низка підпорядкованих цьому відділові АН республіканських об'єднань науковців-фахівців є українською лише з назви, бо публікує свої праці по-російськи (товариства фізіологів, біохеміків і фармакологів; ботанічне т-во; республіканське наукове т-во паразитологів; ентомологічне; охорони природи та сприяння розвитку природних багатств; комісія для охорони природи). Російська мова переважає в публікаціях 5-го відділу АН (технічних наук) з його інститутами: електроварювання, електротехніки, гірничої справи (у Сталіні з відділами в Києві, Харкові та Дніпропетровському), чорної металургії (в Дніпропетровському), теплоенергетики, використання газу в комунальному господарстві та промисловості, ливарного виробництва, металокераміки і спеціальних стовпів, — а далі в публікаціях лабораторії гідравлічних машин (у Харкові). Також українською мовою публікують тут свої праці інститути: гідрології і гідротехніки, будівельної механіки, машинознав-

ства та автоматички (у Львові) і відділ історії техніки.

Лише виїнятково друкують і по-українськи свої праці установи Академії будівництва та архітектури УРСР, що утворилася в 1956 р. з українського філіялу Академії архітектури СРСР, а саме: інститути містобудівництва, архітектури споруд, будівельних конструкцій, організації та механізації будівельного виробництва, економіки будівництва, будівельних матеріалів і виробів, механічного оброблення деревини, санітарної техніки, експериментального проєктування, технічної інформації, промислового будівництва, водопостачання та каналізації, надшахтного будівництва, а далі — лабораторії, експериментальної бази й заводи, а також сама спілка архітекторів УРСР. Теж і по-українськи друкують тут лише: інститут проєктування сільського і колгоспного будівництва, музей архітектури й будівельної техніки і заповідник «Софійський музей».

Наполовину по-російськи публікують свої серії і установи Української академії сільсько-господарських наук, створеної в 1945 р. з відділу сільсько-господарських наук АН. Її інститути — рільництва, ґрунтознавства, рослинництва, селекції та генетики, лісового господарства та агроселеміорації, економіки та організації сільського господарства, експериментальної ветеринарії, фізіології рослин і агрохемії, машинознавства та сільсько-господарської механіки, тваринництва лісостепу та Полісся, рибного господарства, свинарства (в Полтаві), садівництва, виноградарства та виноробства (в Одесі), гідротехніки та меліорації — друкують праці майже виключно по-російськи; а підпорядковані цим інститутам дослідні станції (а також інститут землеробства і тваринництва західних районів УРСР у Львові), якщо не йдеться про південносхідні області УРСР, спромагаються на українськомовні публікації.

Серед наукових публікацій 134 вузів УРСР (університетів та інститутів) панує подібна географічна локалізація мовних стосунків навіть у ділянці гуманістичних наук: вузи південного сходу УРСР (а також Ніжина і Чернігова) друкують виключно по-російськи.

Медицино-фармакологічні науки підпорядковані міністерству охорони здоров'я УРСР з низкою його спеціальних «головних управлінь», яким підлягають 17 медичних і низка окремих науково-дослідних інститутів, а також фахово-лікарських товариств. Такі товариства можуть бути теж лише «республіканськими» філіялами відповідних «всесоюзних» (подібно до цього на терені УРСР діють «київські» і «дніпропетровські» філії всесоюзних науково-дослідних інститутів, наприклад, цукрового буряка, торгівлі і громадського харчування, спиртової та лікерогорілчаної промисловости, які, самозрозуміло, і свої праці друкують тільки «всесоюзною» мовою). Поголовно всі медичні науково-фахові публікації в УРСР (крім частини популярних — для колгоспників!) — російськомовні. Так само мається справа з виданням центральних і локальних установ міністерств автотранспорту та шляхів і внутрішніх справ — і то навіть по західних областях «суверенної» УРСР.

З-поміж обласних видавництв окремо вміщено специфіковані дані про публікації за 1958 р. Кримського, Сталінського, Харківського, Одеського, Дніпропетровського, Львівського та Закарпатського видавництва (крім університетських — у Києві, Львові й Харкові, а далі київських академічних та інших центрально-республіканських), що обслуговують якоюсь мірою і сусідні області. Решта областей (18), хоч і має свої власні «обласні газетні видавництва», але їх діяльність обмежується передрукуванням переважно плякатів і партійно-агітаційних брошурок чи то локальних краєзнавчих, літераторських і виробничо-досвідних інформаційних листків. У випадку облвидавців Кри-

му і Сталіна слід сказати, що їх українськомовна продукція не становила навіть п'ятої частини їхньої ж російськомовної; три облвидавці Харкова, Одеси й Дніпропетровського опубліковано по-українськи, може, третину всіх книжок. Напр., у Сталіні з ділянки художньої літератури видано в 1958 р. 25 позицій на 189 аркушів друку тиражем 698 тисяч; в тому числі з української літератури маємо тільки 6 позицій на 30 аркушів друку і 109 тисяч примірників; тут ні серед популярної, т. зв. масово-політичної та соціально-економічної, ні серед виробничо-технічної чи сільсько-господарської літератури та гірничих плякатів не зустрінете майже ні однієї українськомовної позиції. Це означає, що не тільки місцевий шахтар, а й завербований сюди до шахт закарпатець (до речі, вдача тема препримитивної соціалістичної прози в УРСР!) повинен тут мовно зрусифікуватися. Ще гірше стоїть справа з Кримським облвидавцем: з російської художньої літератури видано тут у 1958 р. 23 позиції на 207 аркушів друку тиражем 1 060 000 примірників, а з української — 16 позицій на 119 аркушів друку тиражем 750 тисяч примірників. Так само всі інші ділянки масової літератури в Криму заспіль російськомовні, крім кількох дрібних краєзнавчих позицій, які однак існують і в російському перекладі. Напр., тираж українського видання про Місхор — 1 500 примірників, а російського — 17 000. Тут навіть плякат-заклик: «Товарищи-колхозники, переселіться в Крим!» (тираж 10 000) видано по-російськи; виходить, сюди закликають тільки колгоспників-росіян. По-українськи видають у Криму лише плякати до місцевих колгоспників виконувати норми кукурудзи та хлібоздачі. Як літературний альманах «Донбас», так і літературний альманах «Крым» видаються теж по-російськи.

Серед інших облвидавців вражає закарпатське своїми угорськомовними публікаціями. Навіть київське учбово-шкільне видавництво «Ра-

дянська школа» випускало середньошкільні підручники по-угорськи. Їх тиражі дозволяють дещо сказати і про кількість угорської меншини та угорських шкіл на Закарпатті. Закарпатське обласне видавництво випустило угорською мовою в 1958 р. половину своєї масово-політичної і соціально-економічної літератури (7 угорських титулів на 19,85 друкованого аркуша тиражем 14 500; 7 українських титулів на 42,54 друк. аркуша тиражем 27 500); подібно стоїть справа і з художньою літературою (7 угорських титулів на 49 аркушів тиражем 147 350; 16 українських титулів на 152,42 аркуша тиражем 228 000; 2 російські титули на 8,1 аркуша тиражем 6 600). Тиражі підручників, виданих у Києві для угорськомовних шкіл, сягають: для 4 початкових клас 5-6 тисяч, для 5-7 клас — 3-4 тисяч, а для 8-10 клас — 2-3 тисяч примірників. Самозрозуміло, що для цих шкіл

видано і підручники з російської мови та літератури; але в «суверенній» УРСР нема такого типу підручників з української мови та літератури. Жодних інших національно-меншинних (не говоримо про продукцію для російських шкіл УРСР!) шкільних підручників і літератури у 1958 р. не друковано. Варто згадати, що серед шкільних підручників усі українськомовні (крім тих, що стосуються навчання української мови й літератури) — це виключно переклади з російських.

Треба жалувати, що на еміграції не знайшовся історик (а також бібліограф), який систематично слідкував би за публікаціями широко розгалуженої мережі наукових установ і вузів УРСР і інформував би регулярно також про цей відтинку культурного життя України.

Ол. Гор.

Український самостійник, Мюнхен, р. 25, ч. 197, січень
1974, стор. 25-27

ОЛЕКСА ГОРБАЧ:

**І ЧЕКАЛА НА ВАС, ПАНЕ КРАВЧУК,
АВТОМАШИНА НА ЛЕТОВИЩІ В БОРИСПОЛІ?**

(Моя відповідь п. П. Кравчукові та його київським дорученнядавцям
на напад у «Житті і Слові» від 10. XII. 1973)

Як Пилат у «Вірую» заблукався був на VII Міжнародний славістичний конгрес у серпні 1973 р. у Варшаві канадський «прогресист» українського роду Петро Кравчук, — він же «протокольний секретар крайвиконкому ТООУК» і редактор комуністичного «Життя і Слова» в Торонті (див. наша замітка «VII Міжнар. конгрес славістів у Варшаві», Укр. самостійник, ч. 194, стор. 36, за жовтень 1973). Тоді ж він

надрукував у «Житті і Слові» від 17. IX. 73 замітку, що зветься «VIII (!) Міжн. конгрес славістів (Власна інформація)», де, перелічуючи офіційнощі конгресу, — на сором людини з англосмовної країни охристит оксфордського славіста проф. Оті (Auty) «проф-ром Р. Антю» (що в нотатці Є. Кирилюка про конгрес п. н. «У творчій атмосфері», Літературна Україна, ч. 70, від 7. IX. 73 він названий «проф. Р. Аути», — вже не дивуємося). Пан Кравчук попав на цей конгрес, ідучи до Києва — офіційно ніби на відкриття пам'ятника Л. Українці 3. IX. 73, а що й стоїть у згаданій нотатці в «Ж. і С.» від 17. IX. Запитаний же в Варшаві своїми україно-канадськими співземляками, чи він бува не матиме в Києві клопотів за свою — до речі, літеплу — оборону відомої книжки П. Шелеста (у статті «Ще раз до теми „Петро І і Україна“» в «Ж. і С.» від 14. V. 1973), наш канадський дядя відповів дещо стурбовано, мовляв, він це зразу помітить на леговищі в Борисполі під Києвом: «Як вишлють по мене автомашину, то все в порядку, але як автомашини не буде, тоді знак, що мені це взяли за зле».

Але, як виходить, то наш канадський дядько у Варшаві навіть щоденник вів, бо ото: в тому ж «Ж. і С.» за 10. XII. 73 появилася ще одна його стаття про варшавський конгрес п. н. «Два тижні у Народній Польщі (Сторінки з щоденника)». У ній ще раз повторені інформації про українознавчі доповіді «уересервіців» на конгресі, і при згадці про доповідь В. Русанівського присвячено один абзац у дужках моїм дискусійним виступам там таки. Він варта того, щоб його зачитувати як «виправлення ідеологічного недотягнення з попереднього звіту»: «(Відомий український націоналіст О. Горбач з Зах. Німеччини намагався „спростувати“ концепцію доповідача. До речі, він прямо лавив по всіх секціях, де виступали радянські вчені, і „заперечував“ їхні дослідження. Щоб блиснути своєю „ерудицією“, він переходив з укр. мови на польську, російську, німецьку і англійську. Занадто всім кидалось в очі, що він вмисно волохатився від секції до секції, щоб, як кажуть по-англійськи, „to embarrass“ доповідачів. Така його поведінка тільки викликала у дійсних вчених огиду до нього)».

Канадський дядя на всіх моїх дискусійних конгресових виступах бути не міг ні не міг знати, про що я там дискутував. «Матеріальник підкинули» йому в Києві ті, хто таки справді «лазив» на конгресі за мною: знайомі ж варшавські поляки-славісти з гумором розказували, що «уересервіці» шоранку робили відправу, на якій виделеговували кожноденного спостерігача за мною й обмірковували, на котру підсекцію я даного разу можливо піду, щоб мені там зразу давати відсіч. А були б, сердєги, спитали мене, я був би їм шодав свій детальний плян! На одному ж з таких конгресів по-широму звернувся до мене за моїм машинописним текстом доповіді один такий виделегованець (йому було отак доручено мене в дискусії «бити» чи бодай «стукнути», а йому з уваги на мову треба було знати текст доповіді наперед!) і я йому копію своєї доповіді визичив...

Писанина про відвідування різних підсекцій і про вживання різних мов на міжнародному конгресі осмішує її автора. Глузд же всякого конгресу полягає в тому, щоб ходити на доповіді, які учасника цікавлять, обмінюватися думками, знайомитися з колегами-співдослідниками тієї самої ділянки. Це справа не «ерудиції», але прийнятого звичаю — дискутувати з доповідями й опонентами мовами, в яких

вони висловлювалися. Нашому канадійському дяді я не дивуюся, що він такого не знає: на нього самого і не варта було б звертати уваги (чимало ж заблуканих курйозів можна зустріти навіть на таких конгресах!), алеж цитований абзац походить не від нього самого.

Пишучи таке, осмішили себе його дорученнядавці, і щоб на майбутнє вони такого не робили (все ж: СРСР це світова імперія і її так осмішувати не годиться, навіть бувши всього маленьким провінційним каціком у Києві!), прийшлося стільки уваги присвятити формально маленькому пйонкові з Торонта.

Як з того виходить, то автомашина на летовище в Борисполі по пана (чи там «товариша») Петра Кравчука приїхала; а на всякий випадок — його туди згодом таки відвезли — на кошт податковців УРСР.

Р. С. «Тихим словом» згадав ті самі мої дискусійні виступи й киянин Г. Вервес у звіті «VII Міжнародний з'їзд славистів» у київському місячнику «Радянське літературознавство», ч. 12, 1973, стор. 57—58: «були спроби з боку мюнхенського буржуазного націоналіста Горбача, відомого своїми антирадянськими випадками ще з Софійського конгресу 1963 р., ...протягти буржуазно-націоналістичні погляди на формування укр. літ. мови, але ці спроби зазнали поразки і аж ніяк не вплинули на цілову обстановку і на високу оцінку наукового доробку радянських вчених». До цієї «високої оцінки» і до «доробку» я ще повернуся.

На Захід наспіла врешті давно заповіджена брошурка «Марії Михайлівни Тарасюк» (отак то під жіночу спідницю, як колись Керенський, заховався «колективний автор» Арнольд Панасович Грищенко!) «Проти націоналістичних фальсифікацій розвитку укр. мови». Цю видану київською «Науковою думкою» брошурку формату вел. 16-тки на 57 стор. друку «здано до набору 23. X. 1972», «підписано до друку 21. IX. 1973» й коштує вона 24 коп. (тираж 3 300). Заповіджена ж вона була проспектом «Нові книги України 1973» під наголовком «Проти фальсифікації мовної дійсності в УРСР укр. буржуазними націоналістами закордоном» тиражем у 20 000 примірників за 35 коп. на половину 1973 р. Цілий рік отже прийшлося її друкувати у львівській друкарні (навіть наші еміграційні адепти Гутенберга друкують швидко!). Нападається брошура головню на Р. Смаль-Стоцького, П. Ковалева, М. Чубатого, В. Чапленка, Ю. Шевельова, Я. Славутича, Я. Галицького, Я. Рудницького, М. Прокопа, Я. Білінського й автора оцих рядків. І на це «тихе» слово відповім ще окремо.

Сучасність, 1968, ч. 10, с. 96-105

VI Міжнародний славистичний конгрес у Празі

Олекса Горбач

У Празі 7—13. VIII ц. р відбувся VI Міжнародний славистичний конгрес; попередній відбувся п'ять років тому у Софії, а наступний заплановано на 1973 рік у Варшаві. Організаційні справи вирішує тут Міжнародний комітет славистів (МКС), складений з делегатів від окремих державних комітетів славистів. Від комітету славистів УРСР входить один представник (після смерті М. Рильського тепер І. Білодід), як і один представник від БРСР, у 5-членну делегацію від комітету славистів СРСР. МКС відбув міжконгресові підготовні засідання: 1965 у Відні, пленарне 1966 в Оксфорді та засідання поширеної президії 1967 в Празі. На них вирішено тематику і державне число доповідей на конгресі, устійнено час тривання доповідей на 10 хвилин, а повідомлень і виступів у дискусії на 5 хвилин. Тексти усіх доповідей і повідомлень мусіли бути перед конгресом надруковані, а Прага подбала про своєчасне (2 місяці перед конгресом) надрукування резюме прийнятих доповідей і повідомлень.

Несповна 600 запланованих доповідей і повідомлень розподілено за 5 секціями: мовознавчою (210 доповідей у 24 підсекціях), літературознавчою (197 доповідей у 18 підсекціях), літературно-лінгвістичною (63 доповіді в 6 підсекціях), народної словесности (44 доповіді в 4 підсекціях) і загальнослов'янських історичних проблем (75 доповідей у 5 підсекціях). Тож паралельно відбувалися засідання бодай яких 10 підсекцій: специфікація була тут посунена дуже далеко.

Найбільш зрізничкованою була мовознавча секція з поділом на підсекції: фонетики, фонології й морфології слов'янських мов разом з акцентологією й машинним перекладом (53 доповіді), синтакси з аспектологією й гіпотаксою (46 доповідей), лексикології (23 доповіді), стандартизації літературних мов (25 доповідей), діалектології (15 доповідей), міжмовних контактів (30 доповідей) і ономастики (18 доповідей).

Літературознавча секція працювала в групах: історії слов'янських літератур на тлі світової літератури і літературних взаємозв'язків (з окремою підкомісією російських реалістів на тлі світової літератури) — 51 доповідь, розвитку

жанрових систем (27 доповідей), розвитку давніх слов'янських літератур (14 доповідей), барокко (18 доповідей), літератури 19—20 стол. (44 доповіді) й літератури 20 стол. (47 доповідей).

Лінгвістично-літературознавча секція розглядала проблеми стилістики: літературних мов (12 доповідей), окремих творів і авторів (20 доповідей), віршування (13 доповідей), питання художнього перекладу (7 доповідей) і впливу церковнослов'янської мови на розвиток інших слов'янських (11 доповідей).

Секція народної словесности розглядала проблеми жанрів і їх класифікації (17 доповідей), народну епіку (17 доповідей), баладу (5 доповідей) та півнародну творчість (5 доповідей).

Секція загальнослов'янських історичних питань розглядала: історію славістики (17 доповідей), поставання ранньо-февдалних держав у слов'ян (16 доповідей), релігійно-культурні рухи (богомільство, реформація, гуманізм) — 8 доповідей, панславізм 18—20 стол. (20 доповідей) і слов'янство в другій світовій війні та після неї (14 доповідей).

Мабуть, якась десята частина зголошених доповідей не відбулася через неприбуття доповідачів.

Зацікавлення конгресом серед фахівців найкраще ілюструє статистика подержавних зголошень до участі: на понад 1 500 зареєстрованих учасників з 26 країн найбільше їх було: з ЧССР (550), Болгарії (180), СРСР (150), Югославії (122), США (79), НФР (62) і НДР (61). Серед 150 учасників з СРСР було зголошених з УРСР 29 (для порівняння: з БРСР всього три), при чому приїхало заледве 16 (іншим щось там останньої хвилини перешкодило). Тим самим відпала й низка українознавчих доповідей звітти. З-поза СРСР прибуло на конгрес коло 18 учасників-українців.

Українознавча проблематика була назагал (після досвіду попередніх післявоєнних конгресів) радше вбудовувана в загальнославистичні теми. І в такому контексті (зокрема в мовознавчих підсекціях) її згадували нерідко чужинці-фахівці, не пов'язані з україністикою. Для україністів в УРСР власне відбуваються що 2 роки «республіканські» конгреси чи діалектологічні та ономастичні й інші наради, на яких саме ця проблематика посідає центральне місце; там м. ін. і «висортуються» доповіді на славистичні конгреси. За поганою централізаторською звичкою київських шефів висилаються за кордон майже виключно працівники київських інститутів АН (і вже навіть не університету!), а де вже говорити про позакиївські високі школи.

Нашим доморослим начальникам ми хотіли б тут нагадати минулорічні гарячі дискусії з подібного приводу у Варшаві, де представники університетів збунтувалися проти монопольного становища кляну інститутів АН, які зосередили у своїх руках 80% локративного наукового видавничого бюджету («у відірванні від науково-педагогічних процесів»),

тоді як по університетах, де власне науковий нарібок вишколюється, видавничі можливості для молодих і їхніх вишкочувачів-професорів дуже обмежені. Може, подібна хоча б дискусія не завадила б для оздоровлення атмосфери на цьому відтинку і в Києві. Бо з ласки всесильного начальника привозяться на конгреси, як це ми могли спостерігати в Софії 1963, Букарешті 1967 і Празі 1968 (головне в мовознавчій ділянці), ті самі особи, а з його ж неласки не попадають туди інші, напевно заслуженіші фахівці.

Кожна з-поміж головних секцій конгресу мала й свої перед- і підчасконгресові «геппенінги» (небувальщини). Ще таки зразу після війни, почавши від београдської конференції 1955 року, нав'язано славістичним конгресам декілька політичних проблем, що їх мусіли західні й східні фахівці прийняти як гірку пілюлю — ціну за наукові зустрічі в такому масштабі. Почалося від включення «антифашистського» фолкльору у тематику фолкльористичної секції (при промовчанні, наприклад, антиколективізаційного), а далі — справи «спільної боротьби слов'ян проти фашизму» і співпраці їх у тій боротьбі під час і після другої світової війни. А що всі післявоєнні конгреси відбувалися в східноблочноких державах, тож довелося всім співвідповідальним прийняти цю позафілологічну дочіпку як «обов'язковий асортимент неходового товару» у крамницях державно-розподільної кооперації. Проти дальшої політизації (на цьому таки празькому конгресі) у формі серії доповідей з НДР на тему «Фальшування історії слов'ян у реваншистських публікаціях дослідників у НФР» запротестували своєчасно з успіхом представники західнонімецької славістики, і цю «червону плахту» знято завчасу з програми.

Тим не менше не обійшлося і цим разом на мовному секторі без болгарсько-македонської контроверзи: для багатьох болгар македонська мова в Югославії це тільки «південно-західні болгарські говірки». Особисті інвективи непоганованих болгарських дискутантів на адресу македонських «сепаратистів» привели аж до відкерівничої інгеренції: загрози виключити з конгресу неопанованих полемістів. У дрібнішій мірі відбулися мовні контроверзи хорватів з сербами. Сенсацією конгресу стала анонімна летючка групи французьких славістів, звернена проти персональної політики покійного А. Мазона й його наслідника А. Вайяна. До гарячіше дискутованих проблем розвинулося питання церковнослов'янських елементів у російській літературній мові, коли з Б. О. Унбегавном став тут сперечатися В. Віноградов. Свої пікантності мала й літературознавча секція. Числовому накопиченню кадильних доповідей про соцреалізм (грішили таким м. ін. і наші земляки з Києва) протиставили югославські «ревізіоністи» тематику авангардизму 1920-их років, розгромленого «ждановщиною». Констернацію (і поділені думки згодом) викликав виступ Д. Чижевського, відомого дослідника барокко у літературі східних слов'ян, оваційно вітаного залезу, коли

він заявив, що доповіді не читатиме, бо в залі є члени радянської делегації, а в СРСР його постійно лають («фальсифікатор Чижевський»), його думки викривлюють та приписують вислови, автором яких він ніколи не був.

До програми конгресу належало й надання празьким Карловим університетом почесних докторатів заслуженим славістам: Р. Якобсонові, В. Дорошевському (Варшава) й В. Жирмунському (Ленінград). Хоча б «ін пекторе» таке відзначення належало б і Д. Чижевському, якого м. ін. у Словацькій АН хотіли запросити прочитати низку лекцій.

У приватній формі вшанували окремою зустріччю українці ЧССР свого вчителя й приятеля проф. Главачека.

Українознавчі проблеми були заторкувані в усіх секціях конгресу. Історії літературної мови в нас стосувалася доповідь І. Білодіда («Контакти української мови з іншими слов'янськими й уніфікація її усної літературної форми») радше на популярному рівні, при чому доповідач свідомо промовчав усю «галицьку добу» й проблему насильної заміни лексичних польонізмів і новотворів русизмами в 1930-их роках, як і загалом применшив ролю польського впливу, ставлячи його мало не на одну лінію з чеським, угорським чи сербським. Тож на це треба було йому в дискусії звернути увагу, і нашу критику він у Києві, мабуть, знову представить як «гавкання антирадянського собаки» (бо так на сталінський лад представляв він наші критичні зауваги йому в дискусії над його доповіддю на конгресі в Софії при звітуванні в АН; подібно зробив зрештою тоді ж і Г. Вєрвєс). Про працю над складанням гідронімного атласу України звітував керівник Інституту мовознавства К. Цілуйко («Принципи складання національного гідронімного атласу»). Підписаний мав доповідь про польонізми по українських говірках, вказуючи на їх територіальне поширення відповідно до історичних кордонів і на їх динаміку. За доброю традицією з конгресу в Софії на доповідь прибули майже виключно славісти з-поза СРСР і дискутували тільки польоністи. Г. Лімінг з Лондону («Польонізми в одному рутенському тексті 17 стол.») проаналізував польонізми рукописної «Александрії» 17 стол. з середньо-західнього Полісся; а що білоруський видавець У. Аніченка («Александрія», Мінськ, 1962) вмовляє в читача, що це «білоруська мова», факти ж однак говорять, що це таки українщина, то доповідач вибрав «вигідний» вихід говорити про «рутенську мову» (Ruthenian). Удоступнення тексту доповіді слухачам безпосередньо перед доповіддю врятувало доповідача від закиду йому цілої низки помилкових тверджень.

На базі сербо-хорватського й українського матеріялу з 14 стол. будапештєнський славіст Л. Дежи аналізував типологію порядку слів у реченні. Так само В. Русанівський з Києва («Порівняльно-типологічна характеристика стану в слов'янських мовах») на матеріялі української, польської й чеської мов визначав типи синтактичних форм виражувати стан активним, пасивним чи безособово-пасивним реченням. Пра-

зький україніст М. Затовканоук («До проблематики мікротипології східнослов'янських мов») пробував визначити структурні різниці між українщиною й російщиною, наявні всупереч частому білінгвізмові мовців і нині, а в минулому перенесені і в російщину українцями літераторами (наприклад, М. Гоголем). Букарештєнський україніст М. Павлюк («До питання про вивчення впливу румунської мови на слов'янські») зreferував досліди над впливом румунщини м. ін. і на українщину. Про це саме говорив румунський славист В. Келару у доповіді «Румунські пастуші терміни в слов'янських мовах». В. Коломієць-Мельничукова («Загальні тенденції розвитку лексики слов'янських мов у післявоєнний період») говорила про кальки, етранжизми й неологізми в лексичі окремих літературних мов сьогодні.

Цікаві доповіді Л. Гумецької зі Львова («Проблеми стандартизації слов'янських літературних мов давнього періоду» — з аналізом процесу виникання м. ін. і української літературної мови в 14—16 стол.) та С. Висоцького з Києва («Древньоруські написи Софії київської 11—14 стол.» — з переконливою інтерпретацією дальших відкритих ним написів від 11 стол. почавши, тісно пов'язаних з літописанням, з палеографічними схожостями з Остромировим Євангелієм, засвідченням топоніму «земля Бояня», важливого для проблематики «Слова о полку Ігореві», новим датованим мовним матеріалом тощо) — не відбулися через неприбуття доповідачів; приступні були в друкованій формі.

Подібно приємно вражають своєю діловістю доповіді київських фолклористів: С. Грици й О. Дея («Принципи класифікації і наукового видання української словесно-музичної народної творчости на сучасному етапі» — з переглядом дотеперішніх спроб і з підкресленням ваги музичної сторінки, найменше змінної, при класифікуванні й устійнюванні генези пісенної творчости) й В. Юзвенко та інших («Історично-типологічні й генетичні зв'язки в епічній пісенній творчості слов'ян 17—19 стол.» — з спробою устійнити спільність у тематиці й постатях між українськими думами та піснями і фолкльором суміжного слов'янського Заходу й Півдня на підставі спільних чи однакових історичних процесів). Тематично в'язалася з першою доповіддю й спроба празького фолклориста О. Зілінського («Проблеми історичної класифікації слов'янського пісенного фолклору»).

Чітко різнилися своїм характером літературознавчі україністичні доповіді учасників з-поза СРСР і тих, що з Києва.

Тоді як пражанка З. Ґеник-Березовська («До проблеми українського літературного барокко») розглядала наших авторів і жанри (драму, вірші, проповідь) 17—18 стол. як поетів і твори барокко, згідно з думкою Д. Чижевського, східній берлінець П. Кірхнер («Прямування і жанри в українській літературі 17—18 стол.») власне скрізь полемізував з відповідними твердженнями «Історії української літератури» Д.

Чижевського, підкреслюючи там вияви езуїтської схоластики й просвічення. Його земляк Е. Райснер («До змін у жанровій системі драматики на початку 20 стол.: „У пуші” Л. Українки») інтерпретував згаданий твір як поєднання елементів «замкненої (в собі) драми характерів» і «відкритої суспільно-середовищної драми» на тлі тогочасної драматургії символізму та натуралізму і політичної ситуації після 1905 року — з конфліктом художника з байдужим для мистецтва довіллям («глядач зробить висновок, що вільна творчість можлива тільки у змінених соціальних умовах»). Варто підкреслити, що обидва східнонімецькі доповідачі підготовляють німецькомовну історію української літератури. Братиславський україніст М. Мольнар («До проблематики словацько-українських літературних взаємин») розглядав проникання нашої літератури на Словаччину: цей інтерес тут збудили спершу козакофіли-поляки, чехи й росіяни, далі ж галичани й закарпатці; систематичні переклади прийшли аж у половині 20 стол. Будапештянка В. Шер зголосила доповідь про угорські переклади з Шевченка.

Дотримуючися партійних догм про два допущенні «позитивні» літературні напрямки: реалізм (песимістичний «критичний» при капіталізмі й оптимістичний «соціалістичний» при соціалізмі-комунізмі) та «прогресивний» романтизм (з негативним «ретроградним» допарком!), наші київські літературознавці пробують в усіх визнаних авторів відкривати «позитивні» елементи з цього шаблону. І дарма в друкованих їх доповідях шукати якихось свіжіших, оригінальних думок (зрештою, таких амбіцій вони й не зраджують!). Як колись середньовічне місто валами, заборонами й баштами, так наші колеги обставаються лісом довжелезних цитат з офіційно вже канонізованих («прийнятих до друку» в офіційній періодиці!) статей. Ліві поза-ересерівські автори-літературознавці теж читаються тільки за їх друкованими в СРСР екстракти. Тематично (наголочки доповідей не кінце говорять про фактичний зміст!) завзялися всі ті доповіді охопити «якнайбільше», а що на оригінальне (при такому діяпазоні вимагане) синтезування їм забракло відваги чи спромоги, то читаються ті еляборати як мляве еклектичне переповідання розділів з офіційних історій літератури — завжди кількох слов'янських народів. Враження, як від виїзду якоїсь культбригади з доповідями на провінцію. Невже таки ці автори так мало читають, якщо не західноєвропейських, то бодай чеських чи польських колег за фахом? Правда, великим кроком вперед треба вважати факт, що низка дослідників зайнялася вже польською, чеською й болгарською літературами й читає дотичні твори вже в оригіналах, а не в перекладах на російську.

Назвемо тематику цих літературознавчих доповідей з Києва. С. Кирилук («Український реалізм і літератури слов'янських народів 19 стол.») намагався довести (як російське літературознавство у стосунку до Пушкіна) реалізм у Шев-

чення й простежити його елементи геть аж до соцреалізму. Н. Крутікова й Д. Чалий («Форми реалізму в східнослов'янських літературах другої половини 19 — початку 20 стол.») переповідали історію російської прози від І. Тургенєва до М. Горького й І. Буніна, української — від А. Свидницького до І. Нечуя-Левицького та О. Кобилянської і білоруської до Я. Коласа з загальною синхронізацією літературних явищ і письменників. Г. Вервес («Про традиційне й новаторське в слов'янській поезії 20 стол.») з'ясував розвиток поезії традиціоналістів і лівих експериментаторів авангардизму 1920-их років у росіян, поляків, українців, чехів та болгар. Л. Новиченко («Проблеми стилевої диференціації в сучасних східнослов'янських літературах») представляє «органічне» виникнення соцреалізму в УРСР і СРСР від 1930-их років по сьогодні в таких ідилічних барвах, ніби там не було по дорозі жодної реґляментації Жданова й терору Сталіна. Болгарський шевченкознавець С. Русакієв і Є. Шабліовський («Становлення і розвиток соцреалізму в національних літературах») подали загальної тематику й ідейне спрямування болгарських і рідше українських «соцреалістів». Г. Журавська й В. Захаржевська («Багатство і різноманітність форм літературних взаємозв'язків у сучасній слов'янській поезії») говорили про тематично-ідейні паралелі в творчості провідних ліво-заангажованих поетів України, Польщі, Чехії й Болгарії.

А загальною на адресу всіх колег українознавців декілька уваг критичних, не во гнів їм особисто сказаних. Вражає їх пасивність у дискусіях. Вони не беруть слова навіть тоді, коли читалася доповідь на тему, над якою вони працювали чи працюють, і доповідач висловлював погляди інакші від їх власних, висловлених таки у їхніх публікаціях. Спостерегане нами раніше відчитування підготовлених реанів після доповіді своїх начальників цим разом не характеризувало вже в такій мірі киян (робили це цим разом далі болгари, росіяни тощо): участь на кількох конгресах, гадаємо, їх все ж таки дечого навчила. Мусіли б іще й засвоїти собі засаду, що саме вільні суттєві виступи в дискусіях здобувають в учасників респект. В учасників-українців здобули собі делегати з УРСР цим разом бодай настільки пошани, що вже говорили по-українськи. Приклад словінців, словаків, македонців і лужицьких сорбів їх (а чи росіян) дечого таки навчив. Бо виступали цим разом по-білоруськи і доповідачі з БРСР. Загалом допущені на конгресі інші мови — німецька, французька, англійська — були дуже помітно витіснені слов'янськими.

Не бракувало незвичайностей і на позаконгресовому українстичному відтинку. Вони пов'язані з ініціативою українців ЧССР (Пряшева, Праги, Братіслави) заснувати понаддержавну асоціацію українців (на лад паризької світової асоціації русистів 1967 року), завданням якої було б довести до взаємoinформації й підтримки українців, влаштування вакаційних курсів українознавства, видання журналу тощо. Тому що про таке світове об'єднання ще не може бути мови

з політичних міркувань (Москва дала благословення на паризьку асоціацію русистів, аж забезпечивши собі в ній належні позиції!), то наші колеги спершу подумали про таку «асоціацію українців із соціалістичних країн». 21—22. 7. 1968 відбувся в Пряшеві й Свиднику (з нагоди 14 свята пісні й танцю українського населення ЧССР) І міжнародний семінар українців при співучасті українців ЧССР та Югославії, на якому й обрано підготовчий комітет з осідком у Пряшеві (Ю. Бача — голова, М. Мушинка — секретар, О. Зілинський, М. Мольнар, Ю. Папгаргаї — члени). Крім привітання від Ю. Смолича (Т-ва культурних зв'язків) та відповідей на анкету — з Варшави (П. Зволінський, Ф. Неуважний), тіснішої співпраці з материком пряхівцям нав'язати не вдалося. Виданий ними «Бюлетень» поінформував усіх зацікавлених про ці заходи й вислід пряхівських нарад.

Довести справу до вирішення обіцяли собі при нагоді конгресу в Празі, де й була скликана на 13. 8. 1968 нарада українців. Однак уже вступні переговори з всесильним босом делегації УРСР І. Білодідом не заповідали успіху. На нараду, що збрала яких 30 учасників українців, українців і неукраїнців, присутніх на конгресі (з Болгарії, Румунії, Угорщини, НФР, НДР, США й Канади), І. Білолід виделегував двох представників (Г. Вервеса й В. Русанівського). За поведінку й виступ цих наших земляків доводилося паленіти перед присутніми чужинцями, мало зорієнтованими в суті справи. Треба підкреслити, що вся перепалка велася виключно між колегами з ЧССР і згаданими двома виделегуванцями. Щоб не утруднювати ситуації пражанам, українці з Заходу були всього льояльними пасивними слухачами лайки киян (на «антирадянсько-антиукраїнські» видання на Заході тощо, яких «ніколи не включатимуть в україністичні бібліографії»). Обидва виделегуванці прийшли з заздалегідь ясним завданням зірвати ініціативу пряхівців-пражан щодо заснування згаданої асоціації. Тож слушні делікатні докори О. Зілинського при мотивуванні потреби в такому об'єднанні відразу використали для демонстрації. О. Зілинський закинув, що, мабуть, єдина УРСР не опікується українцями за кордоном і не влаштовує для них семінарів українознавства, хоч це робить кожна слов'янська країна щодо своїх філологів-чужинців уже від довгих років; у висліді такі залишені на себе чужинці (наприклад, чеський перекладач української поезії Ян Влядіслав) від україністики відходять. Подратувало киян і наведене О. Зілинським, зрештою не зовсім докладне, порівняння: мовляв, на І празькому славістичному конгресі 1929 року (там тоді брали участь лише українці з-поза СРСР!) число україністичних доповідей далеко перевищувало кількість таких же рефератів на конгресі 1968 року. Кандидат на наслідника І. Білоліда в Києві В. Русанівський, запротестувавши проти такої нібито критики делегації комітету славістів УРСР, почав доводити зайвість міжнародної асоціації українців, бо всі її можливі функції, мовляв,

виконує чудово український комітет славістів у Києві чи АН УРСР: видають бібліографії (очевидно, без «антирадянсько-антиукраїнських» публікацій за океаном! — підкреслив цей молодий мовознавець, — але й без згадки про праці україністів з-поза СРСР в минулому й сьогодні та про роботи ліквідованих україністів з УРСР, — додамо ми!), друкують «хороші журнали»: «Мовознавство», «Радянське літературознавство» (далі розводився наш київський земляк про всі університети, вузи та інститути АН УРСР — «От!»), допомагають «усім чужинцям», якщо звернуться до них за матеріялами. Ergo: асоціація україністів — річ зовсім зайва; асоціація русистів — справа інша: російська мова світова, її вивчають у світі, тож у Парижі Юнеско могло потурбуватися її заснуванням (до речі, наш земляк не поінформований докладно: ініціатива вийшла від русистів НФР, Юнеско ж стало лиш вигідною фірмою!). Єдиним відрадним фактом у цих виступах була обіцянка, що в Києві підготовляють у наступному (1969) році літні україністичні курси. Надіймося, що на цьому теплому слові справа не стане. До такого, мабуть, були змушені в Москві й Києві плянованими літніми українознавчими курсами у Пряшеві. Як і з інших розмов виходило, про українознавчу катедру при Гарвардському університеті навіть найвищі київські начальники поінформовані не були; перебування у Празі, куди останніх місяців майже вільно доходили видання і преса (українська) з Заходу, мабуть, просвітило і їх не в одному.

Після отих поук наші київські виделегуванці залишили демонстративно залку, на здивування всіх незорієнтованих україністів чужинців. Зніжковіли були всі, як Г. Вервес поправив був одного з чехо-словацьких україністів, що, мовляв, він не просто «товариш Вервес», але «професор Вервес».

Все таки наради і після цього малотактовного «grimнення дверми» продовжувалися. Лише окремі чужинці застерегалися, щоб не починати нічого «проти волі радянських колег». Виготовлення інформаційних україністичних бюлетенів (про україністику по окремих країнах), як і дальші організаційні переговори, доручено вести Пряшеву. Підстави для такої праці в ЧССР існують: 1) у провінційному Пряшеві з його молодими ентузіястами (М. Мушинка, Ю. Бача), де діє на філософічному факультеті університету Шафаріка катедра україністики, головне з скеруванням літературознавчим і фолклористичним (Рудловчак, Штець і ін.), — крім україністичного відділу при високій педагогічній школі для вишкору учителів та Музею української культури у Свиднику (дир. М. Чабиняк) і, що найважливіше, з тижневиком «Нове життя», місячником «Дружно вперед» та двомісячником «Дудля»; 2) у столичній Празі, де при університеті діє катедра східнослов'янської філології (М. Затовкалюк, В. Жідлицький, К. Генік-Березовський) та декілька україністичних етатів при АН (О. Зілинський, З. Генік-Березовська, А. Куріміський) всестороннього гуманістичного скерування, але без

якоїсь власної об'єднувальної публікації; 3) у меншій мірі стосується це і АН у Братиславі, де працюють М. Мольнар і М. Неврлі.

На кінець два приклади з особистої практики, як виглядає інколи декларована обома киянами «всєбічна підтримка закордонним україністам». Назву їх виключно отак, для історії україністики, як матеріал майбутньому історикові.

Коли я 1962 року збирався опрацювати супрасльський церковнослов'янсько-польський «Лексикон» 1722 року і в його краківському примірнику бракувало 4 останніх листків (мікрофільм мені зробила Ягеллонська бібліотека), я замовив з них мікрофільм у київській бібліотеці АН, де зберігається декілька повних примірників цього стародруку. Листовна відповідь з Києва звучала: «Мікрофільму Вам зробити не можемо». Якже ж я запитав особисто в Софії 1963 року про причину такої відповіді керівника Інституту мовознавства К. Цілуйка, то почув дослівно: «А рури Ви нам дали?» (Йшлося про ембарго США й НФР на замовлені СРСР ставлєві нафтопровідні рури).

Опрацюючи мову «Латинсько-слов'янського лексикону» Є. Славинецького й А. Корецького-Сатановського, відомого досі в 7 збережених відписах (з-поміж них 4 в СРСР, а 3 на Заході), я звернувся до бібліотеки АН у Києві, довідавшись приватно, ніби там є ще одна якась копія цього словника, з проханням про мікрофільм з неї, запропонувавши в заміну хоча б фотокопії з будь-котрого західнього списка (на доказ послав фотостати наголовних листків усіх їх). Відповідь звучала: «У друкованих каталогах така київська копія не ведеться; звідки походить Ваша інформація?» Інститутіві мовознавства в особі покійного Л. Булаховського я був запропонував ще 1958 року підготову для друку цього словника. Відповіді я не отримав жодної, але оце в Празі довелося довідатися, що його підготовлятиме тепер до друку В. Німчук, поспроваджувавши мікрофільми з-за кордону. Це тоді, як за закордонні мікрофільми «наша держава золотом платити мусить», за словами іншого киянина-мовознавця у Празі (і тому, мовляв, рукописної «Граматики» І. Ужевича з 1643 й 1645 років раніше видавати не було можливо, поки до Києва не привезли з них мікрофільмів як подарунків для АН М. Шеррер і П. Шумовський!).

Коментарі зайві.